

A Felemelkedő Európa új politikai gazdaságtana

Csaba László új könyve (Csaba 2005) teljes ismertetésének a *bőség zavara* szab gátat. A könyv egyenes folytatása legfontosabb korábbi munkáinak (Csaba 1984, 1990, 1994, 1995, 2002) és így, noha nem ismétli a korábban már leírtakat, mégis negyedszázados tudományos munka eredménye. Tizenegy fejezete között egyaránt találhatunk elméleti sőt elmélettörténeti, széles statisztikai megalapozottságú empirikus, gazdaságpolitikai, és végül történeti jellegűeket. A tizenegy fejezet irodalomjegyzéke összesen 33, és a táblázatos száanyag ismét pontosan 33 oldalt tölt meg, vagyis a teljes könyv 10 – 10 %-át. Ezért ez a könyv, noha ez a szerzőnek nem szándéka, akár a téma referenciakötetként is felhasználható. Nincs olyan fejezet, amelynek ismertetése mellőzhető lenne, és ezért a recenzor csak arra törekedhet, hogy röviden ismertesse valamennyi fejezet témáját és legfontosabb mondanivalóit.

Az *első, bevezető fejezet* a cím második felét, az *új politika gazdaságtan* fogalmát ismerteti. A szerző elemzése szerint a 18. – 19. században, a közgazdaságtudomány kialakulásakor és ezt követően is az általánosan bevett megnevezés politikai gazdaságtan volt, és a makrofolyamatok elemzése állt a központjában, nem pedig a háztartások magatartása. Ez utóbbi kérdés a walrasi forradalommal kapott centrális szerepet, ezt követően pedig mind Alfred Marshall, mind John Maynard Keynes szigorúan megkülönböztették a mikro- és makroökonómiai elemzést. A közgazdaságtudomány egyre inkább technikai, matematikai egyenletekkel formalizált jellegűvé vált, és elszakadt a többi társadalomtudománytól. A módszertani szigorra való törekvés folytán elhanyagolta az institucionális, történeti és más összefüggéseket még a tényleges, társadalmi alkalmazhatóság kárára is. A legutóbbi időben vált nyilvánvalóvá, hogy integrálni kell a társadalomtudományokat, és fel kell használni a gazdaságpolitika és az üzleti élet vezetőinek tapasztalatait is. Így jött létre az új politikai gazdaságtan, és egyértelműen ennek az új irányzatnak a körébe tartozik ez a mű is.

A *második, 24 oldal táblázatot tartalmazó empirikus jellegű fejezet* a cím első felére, a *Felemelkedő Európa* fogalmára ad magyarázatot. Itt a szerző azt a kiinduló feltevését igazolja, hogy napjainkra már nem a kommunista múlt határozza meg a valaha a szélesebb értelemben vett szovjet birodalomhoz tartozó országok helyzetét, hanem az eltéréseknek van domináns szerepük a közös vonásokkal szemben. Ugyanaz tehát a helyzet, mint a világ egészében. Nem tapasztalható konvergencia, egyes országok felzárkóznak, mások nem, a leggazdagabbaknál nem mutatkoznak meg a hanyatlás jelei, és a szegényebbeknek alkalmazkodniuk kell ahhoz, hogy gyorsabb növekedést érjenek el. A növekedést tehát nem határozza meg sem az ország történelme, sem mérete, és még az EU tagság sem vezet szükségképpen felzárkózásra.

A valaha a volt szovjet birodalomhoz tartozó országok gazdaságpolitikai magatartása tehát eltérő, különböző szempontok szerint különböző csoportokba sorolhatók. A meghatározó fontosságú külkereskedelem és közvetlen külföldi tőkeberuházás alapján mégis az állapítható meg, hogy a közép-európai és a balti országok azok, amelyek in-

tegrálódnak a globalizálódó világba, a többiek azonban nem, hacsak nem következnek be alapvető változások az eddigi irányzatokban. Ezek az országok tartoznak tehát a Felemelkedő Európa kategóriájába, míg a többiek inkább a fejlődőknek nevezett országok csoportjába sorolhatók. Közép-Ázsia is a globalizáció útján van, ez azonban egyoldalú, a pénzügyi és az energiaszektorra korlátozódó folyamat, és valószínűtlen, hogy ez a modernizációs folyamat belátható időn belül ki fog terjedni a társadalom egészére. A legfontosabb közös gazdaságpolitikai tapasztalatokat a könyv 61.-63. oldala foglalja össze.

A harmadik fejezet - mellőzve a csak egyes országokra vagy országcsoportokra vonatkozó konkrét kérdésekkel foglalkozó részeket – elsősorban a gazdasági fejlődéstudomány és a szélesebb értelemben vett volt szovjet birodalom problémáival foglalkozó kutatások közti kapcsolatot írja le. A második világháború utáni fejlődéstudomány ellentétben állt a neoliberális főiránnyal, és ezt mintegy a gyarmati korszak örökségének tekintette. Az állami tervezés, a nemzetépítés és az államépítés fontosságát hangsúlyozta, és a pénzügyi folyamatokat másodrendűnek tekintette a reálfolyamatokkal szemben. A század vége előtt azonban, nagyrészt az ismétlődő pénzügyi válságok hatására, valószínűleg „kopernikuszi fordulat” következett be a fejlődéstudományban. Kialakult a piacok által irányított gazdasági fejlődés új paradigmája, és felismerték, hogy a határozott mikro- és makroökonómiai irányításnak ugyanazok az elvei vonatkoznak a fejlett és kevésbé fejlett országokra. Ez nem jelent mást, mint azt, hogy visszatértek a közgazdaságtan általános alapelvei a szegény országok problémáinak tárgyalásába.

A gondolkozásmódnak ez a fordulata már a nyolcvanas években bekövetkezett, tehát még a Szovjetunió összeomlása előtt, érvel a szerző, és így nem a szovjet összeomlás utáni nyugati győzelmi tudatnak volt a következménye. Ez az új gondolkozásmód azonban semmiképpen sem vezetett az állam szerepének tagadására, hanem csupán a szerep módosítására. Az új felfogás szerint az államnak szabályozó és döntőbírói szerepet kell betölteni, nem pedig a napi ügyek irányítójának a szerepét. Ezen túlmenően, a fejlődő világra és a volt szovjet birodalomra vonatkozó tapasztalatok egybevetése arra vezetett, hogy kiszélesedett a rendszerváltás gazdasági hatásainak elemzése. A tervgazdaságról a piacgazdaságra való áttérés problematikája kiegészült az általános gazdasági és társadalmi fejlődés ennél sokkal szélesebb dimenziójával.

Az első három, alapjában véve elméleti fejezetet, ugyanis még a nagy számanyagot közlő második fejezet is elméleti következtetésekre vezet, négy szorosán összefüggő és a Felemelkedő Európa konkrét gazdaságpolitikáját leginkább érintő fejezet követi. Ezek elsősorban a kérdés szakértőinek szólnak, mert szövegezésük nagyrészt feltételezi az előzmények és összefüggések ismeretét.

A negyedik fejezet, amely a *transznacionalizáció* problémájával foglalkozik, vezeti be a Felemelkedő Európa legfontosabb konkrét gazdaságpolitikai kérdéseinek tárgyalását. Ez az új fogalom arra utal, hogy nem szuverén államok egymás közti kapcsolatáról van szó, hanem arról, hogy a nemzetközi kapcsolatok behatolnak az egyes országok belső életébe. A döntő kérdés azonban mégsem csupán a nemzetközi hatás, hanem a belföldi politikai erők és a nemzetközi erők kölcsönhatása. A felemelkedő országok

sikere nagyrészt éppen a transznacionalizáció és az ezt lehetővé tevő belföldi politikai vezetés, vagyis az ilyen kölcsönhatás kialakulásának következménye. Ezekben az országokban az exportbevételnek már 50-70 %-át a transznacionális vállalatok állítják elő, ők a fő hordozói az információs és kommunikációs technológia elterjesztésének is, a lemaradásnak viszont a transznacionalizáció elmaradása a fő oka. Az EU-hoz csatlakozott országok esetében is az EU-nak a transznacionalizáció előmozdításában játszott szerepe a legfontosabb. Ez a szerep sokkal fontosabb, mint a közvetlen jövedelemátutalások hatása, ezek ugyanis még a legszerencsésebb esetben is csak a GDP 0,5 %-át érhetik el.

Az ötödik fejezet, amely szervesen kapcsolódik az előzőhöz, és amely ugyancsak elsősorban a kérdés szakértői számára fontos, az előző fejezetben már tárgyalt „globalizáció” és „európaizáció” összefüggéseivel és egyes részletkérdéseivel foglalkozik. Kiinduló pontként azt állapítja meg, hogy az EU 2004. évi kibővítése egyáltalán nem jelenti a felemelkedő országok kiigazítási folyamatának befejezését. Éppen ellenkezőleg, csak most kezdődik a dolog neheze, noha ezt nem láttak előre a gazdaságpolitikusok, de ezt mégis egyértelműen mutatja az EU institutionális reformjainak stagnálása. Ezt követően a szerző az ideologikus felhangú „globalizáció” helyett a már korábban bevezetett „transznacionalizáció” szó használatát javasolja, hangsúlyozza, hogy a Doha forduló elutasítása elsősorban a fejlődő országok számára volt káros, és felsorolja a valóban megoldandó globális problémákat és feladatokat.

Áttérve az európaizációra, rámutat arra, hogy a „kooperáció erősítése” felveti az újonnan csatlakozott országok számára a másodosztályú tagság lehetőségét ennek összes problémájával együtt, és részletesen tárgyalja az EU működésével, valamint a strukturális alapokkal kapcsolatos nehézségeket. Szerinte tovább fokozza a problémákat, hogy a felemelkedő országokban, 1997 és 2004 között, Szlovákia és Észtország kivételével, nagymértékben lefékeződött a reformfolyamat, és hogy ez nem független az EU institutionális és strukturális reformjainak stagnálástól. Ezt a megállapítást ismét a konkrét problémák felsorolása követi, és végül, ezek súlyára való tekintettel, annak hangsúlyozása, hogy az újonnan csatlakozott országok felzárkózása lehetséges ugyan, de távolról sem tekinthető biztosnak.

A hatodik fejezet, amely ugyancsak szorosan kapcsolódik az előzőkhöz, és amely a csatlakozás által mozgatott közép-európai transzformáció határai címet viseli, elsősorban szintén a kérdés szakértőinek szól. Azt a kérdést veti fel, hogy vajon az EU-szintű és az országos politika közti kapcsolatok jelenlegi rendje továbbra is kiinduló pontja lehet-e azoknak a strukturális reformoknak, amelyekre a kelet-európai országoknak szükségük van ahhoz, hogy fenntartsák gazdasági növekedésüket. Azt a valóban merész és szókimondó hipotézist állítja fel, hogy erre a kérdésre valószínűleg negatív választ kell adni, minthogy az EU maga is reformra szorul ahhoz, hogy megbirkózzon a kibővítés és a transznacionalizáció kihívásaival. Ugyanezt még keményebben megfogalmazva a szerző azt írja le, hogy az EU intézmények másolására és átvételére felépített politika a 2004 után már sem nem lehetséges, sem nem racionális az új tagok számára.

Ezt további, ugyanilyen határozottsággal leírt kemény következtetések követik. A szerző azt állapítja meg, hogy az erősebb fél – az EC majd az EU – gyakorlatilag előírta az *acquis communautaire* elfogadását, és a kölcsönös engedményeket, amelyek pedig minden nemzetközi megállapodás szükségszerű velejárói, és amelyekre sor került az előző kibővítési tárgyalások során, kereken kizárta a tárgyalások témái közül. Ez egyenesen következett kimélyítés prioritásából, amelyet alig másfél évvel a kibővítés feltételeinek rögzítése előtt fogadtak el, és amely már akkor is nagymértékben normatívnak és túlságosan optimistának tűnt a megfigyelők számára. Az egyoldalú alkalmazkodás igényét további lépések is erősítették. Az ezzel kapcsolatos részletek tárgyalására itt nem kerülhet sor, a fejezet végkövetkeztetése azonban az, hogy, noha az új tagoknak továbbra is növelniük kell azt a képességüket, hogy megfeleljenek az *acquis*-nak, ez már nem lehet intézményeik kiépítésének fő útja. Nyilvánvaló, hogy az új tagoknak sajátos feladataiknak kell lenniük. Ez nemcsak az alacsonyabb fejlettségi szint következménye, hanem a kulturális és történeti oldalról meghatározott institutionális és politikai berendezkedésnek is.

A hetedik fejezet a kihívó jellegű „nem stabilitási és növekedés ellenes szerződés Európa számára?” címet viseli, tartalma azonban nem felel meg teljesen ennek a kihívó címnek, sőt végkövetkeztetéseink inkább ellentétesek vele. Az érvelés abból az ellentétből indul ki, hogy az euró nyilvánvalóan sikeres, és mégis népszerűtlen, ami talán az EU kimélyítésével szembeni ellenérzés kifejeződése lehet. Az alapvető probléma tehát nem a sikertelenség, hanem mindenekelőtt az, hogy ha a Párizs - Berlin tengely nem képes vagy nem hajlandó az egységes valutával kapcsolatos követelmények teljesítésére, akkor miért tegyék meg ezt a kevésbé fejlett új EU tagok? Nem áll-e fenn a követelmények teljesítése folytán a stagnálás és lassú növekedés veszélye, ami újabb jövedelemtranszferek vég nélküli igényére vezetne, mint ahogy ez a volt Kelet-Németország esetében meg is történt? Nem igaz-e az, hogy ez a megállapodás kényszerzubony az új tagok részére, gazdasági dinamizmusuk akadály?

A részletek ismertetése ez esetben is lehetetlen, és csupán a szerző végkövetkeztetéseivel foglalkozhatunk. Ezek szerint elméleti értelemben igaz, hogy ez a szerződés merev, a növekedés és kiigazítás akadály. Ez az állítás azonban mégis félrevezető. A növekedés akadályai strukturális problémák, mint a nyugdíjrendszer, a merev munkaerőpiacok, valamint a ki nem elégítő mértékű innováció és vállalkozóképesség, és ezek a problémák aligha oldhatók meg fiskális expanzióval. Azok a kisebb országok, amelyek megoldották ezeket a strukturális problémákat, képesek a növekedésre. A szerző ezért az az álláspontot kockáztatja meg, hogy nem a feltételek szigorúsága, hanem ezek fellazítása okozza az igazi problémát. A probléma nem közgazdasági, hanem politikai. Ha a francia, a német és az olasz kormány nem képes a gazdaságilag szükséges lépések megtételére, akkor az egész intézmény politikai hitelét veszti. Ilyen körülmények között miért alkalmazkodjanak az előírt kritériumokhoz az EU új tagjai?

A szerző elemzése szerint azonban, az előbb leírt és nem alaptalan kételyek ellenére, a közép-európai államoknak valóban szükségük van a maastrichti kritériumoknak megfelelő fiskális kiigazításra. Ez elkerülhetetlenül szükséges ahhoz, hogy ezek az országok megteremtsék a növekedés fenntartásának pénzügyi előfeltételeit, vagyis a felhal-

mozáshoz szükséges megtakarítást. Ezzel a felfogással a referens, aki eddig az ismeretetésre szorítkozott, és került a véleménynyilvánítást, teljes mértékben egyetért. Erre a kiigazításra, folytatja a szerző, azért is szükség van, mert az új tagok a GDP százalékában mérve tizedannyi támogatást kapnak az EU-tól, mint annakidején a mediterrán országok. A felhalmozás elégtelenségének hatása már most is megmutatkozik, ezekben az országokban és másutt is, a növekedési ütem trendértéke alá süllyedésében. Ezért a szerző szerint a Stabilitási és Növekedési Egyezményt alkalmas eszköznek kell tekinteni ahhoz, hogy az új tagok növekedésre orientált, perspektivikus politikát tudjanak kialakítani.

A most tárgyalt négy, konkrét gazdaságpolitikai jellegű fejezetet két leíró és részben történeti jellegű fejezet követi az orosz transzformációról, illetve elsősorban a kínai gazdasági fejlődésről.

A nyolcadik fejezet az orosz átalakulással foglalkozik, és már a címében viseli, ha kérdőjellel is, a sikertelenség okaira adott választ: „Állami kudarc után piaci kudarc?”. A kudarc magyarázatát talán a következő mondat adja meg a legjobban: „Az orosz polgárok és elemzők túlnyomó többsége a piaci rendszert a kleptokráciával azonosítja. Más szavakkal: a piac orosz földön kudarc” (i.m., 215. o.). A későbbiek ennél valamivel, de nem sokkal kedvezőbb képet vázolnak fel. A nagymértékű visszaesést az átalakulási folyamat késése magyarázza meg, ezt ugyanis a szovjet birodalmi struktúra szétesése előzte meg, és ezért a közép-európai országokban már 1989-ben megindult transzformációs recesszió csak 1994-ben kezdődhetett el. Ennek ellenére azonban Oroszországra sokkal inkább a fejlődő országok modellje alkalmazható, mint Nyugat-Európáé. A jövedelemelosztás egyenlőtlenségét mutató GINI koefficiens 2 ponttal magasabb, mint Peruban, az egyik legegyenlőtlenebb latin-amerikai országban, és 2001-ben napi 2 dollárnál kevesebből élt a népesség 25 %-a. Az ország jellegzetesen duális struktúrájú, a reform meg sem érintette a gazdaság 70 %-át. Kismértékű a transznacionalizáció is, és ezért az ország alacsony szinten kialakuló stabil egyensúlyi helyzet felé halad. Dezintegráció, a reformfolyamat teljes és általános elakadása és a szovjet modell visszatérésének irányába fordulása ennek ellenére nem várható. A végző magyarázat North neoinstitucionális koncepciója alapján adható meg. Az előző rendszer bukását is az állami kudarc okozta, és az állami kudarc más formája, a szovjet rendszer bukása után kialakult gyöngye állam viszi az országot a latin-amerikai típusú fejlődés irányába. Az elemzést kilencoldalas számanyag egészíti ki.

A kilencedik fejezet az „A piaci szocializmus: a lehetséges lehetetlen” címet viseli, de elsősorban Kínával foglalkozik. Az ezt bevezető elméleti és történeti rész azt mutatja be, hogy a piaci szocializmus útjának járhatatlanságát az elmélet is, valamint a jugoszláv és magyar tapasztalatok is bizonyítják, Kína azonban rácsafol minderre. A szerző tizennégy pontba foglalva írja le a kínai helyzetnek a kínai modell sikerére vezető specifikumait. Ezek közül talán az a kettő a legfontosabb, hogy a közvetlen külföldi tőkeberuházás 2000-2004-ben negyvenszeresen múlta fölül az Oroszországba beáramlott tőke volumenét ennek minden következményével együtt, továbbá, aminek jelentősége talán még ezt is fölülmúlja, hogy a piaci viszonyoknak ezeréves hagyományuk van Kínában. Ez a legélesebb ellentétben áll a hagyományos orosz mentalitásnak az előző

bekezdésben leírt teljes piacellenességével. A szerző végkövetkeztetése ennek megfelelően az, hogy ez a siker Kína történelmi és jelenlegi specifikumainak a következménye, és ezért, főként a volt Szovjetunióból, valamint a Balkánon alakult új független államok nem tennék helyesen, ha ezt az utat próbálnák követni.

A kötetet két, különösképpen előremutató fejezet zárja le. Ez a két fejezet a mai közgazdaságtan legújabb irányzataira, valóban a jelenlegi kutatás határait ad rátekintést. E fejezetek ajánlásai éppen ezért sok esetben nem befejezettek és véglegesek, mert itt a szerző a még be nem fejezettel, a mind az élet, mind a legutóbbi kutatás által felvetett és még le nem zárt kérdésekkel foglalkozik.

A tizedik fejezetnek már a címe, „*Privatizáció, szabályozás és szabályozott piacok*” is egyértelműen arra utal, hogy itt a mai közgazdaságtudomány és gazdaságpolitika központi és erősen vitatott kérdéseiről lesz szó. A szerző már az első oldalon rámutat arra, hogy a tulajdon gyors újraelosztása megvalósítható ugyan, de távolról sem biztos, hogy társadalmi vagy akár mikroökonómiai szempontból hatékony megoldásra vezet, akár rövid-, akár hosszútávon. Ettől függetlenül a magánvállalkozás feltétlenül hatékonyabb, de felveti a szabályozásnak, valamint az állami szerep újragondolásának szükségességét. A nem vagy nem megfelelőképpen szabályozott piacok ugyanis piaci kudarcra vezethetnek, sőt általában vezetnek is. A piac szabályozása tehát napjainkban általánossá válik, és minden piacra kiterjed, ez azonban nem jelent visszatérést a egyes gazdaság évtizedekkel ezelőtti, még a szocializmus létezésének idejéből származó gondolatához.

Napjaink gazdaságában egészen más kérdés vetődik fel: ki is szabályozzon, és hogyan, a transznacionalizálás világában. Amint erre a szerző rámutat, sajnálatos módon sokszor a vezető országok érdekei dominálnak a globális szempontok fölött, és mindeddig nem lehetett elfogadtatni például a nemzetközi beruházásokra vonatkozó, általánosan elfogadott és jóváhagyott magatartási szabályokat. A szabályozás ma is elsősorban nemzeti és állami feladat, és a transznacionális szabályozás kérdése megoldatlan. Megoldatlan ez a kérdés az Európai Unió szintjén is, és mindeddig elmaradt az EU föderalista komponensének megerősítése. Egyértelműen látható tehát a kihívás, de a jövő feladata a megoldás megtalálása.

A záró tizenegyedik fejezet témája, *az intézmények és a növekedés* kapcsolata tekintetében némiképp eltérő a helyzet. Itt az elvi megoldás tiszta és egyértelmű: az intézmények döntő fontosságúak, de nem világosak az ebből a felismerésből származó gyakorlati következtetések. Az egyértelmű, hogy erős, technokrata szellemű és professzionális államigazgatásra van szükség, amely független az érdekcsoportok befolyásától, de ezt az elvet nehéz átültetni a valóságba. Ilyen államigazgatás nem hozható létre kívülről, és ennek hiánya még a külső finanszírozás kedvező hatásainak érvényesülését is meggátolhatja. Nem oldhatja meg az újonnan csatlakozott államok esetében a növekedés kérdését az EU sem, amelynek sohasem volt fő funkciója a növekedés előmozdítása. Mi több, az EU nem volt képes megakadályozni legfontosabb tagországainak tartós stagnálását sem.

Ez a probléma szükségképpen átvezet a szerző által korábban már hangsúlyozott kulcsfontosságú kérdésre, a megtakarításokra. Alapvető fontosságú az a tétel, amellyel nem lehet eléggé egyetérteni, hogy ha a belföldi megtakarítási hányad nem elég nagy, akkor a belföldi megtakarítás hiányát a közvetlen külföldi tőkeberuházás vagy az aktivista kormányzati politika sem pótolhatja. Nem csupán általános értelemben vett megtakarításra, hanem pénzmegtakarításra van szükség, folytatja a szerző, mégpedig lehetőleg hazai valutában úgy, hogy ezt a hazai pénzközvetítő rendszer továbbítsa a hazai vállalkozásokhoz. Ezt a következtetés legfőljebb az módosítja, hogy ez a pénzügyi rendszer több esetben, így az 1996 – 2000. évi amerikai információtechnológiai boom esetében nem működött kellő hatékonysággal, ami azonban nem jelenti, hogy létezne ennél hatékonyabb rendszer.

A könyv azzal a következtetéssel zárul, hogy meg kell találni a demokratikus fejlesztési alternatívát. Ez aligha lehet más, mint az a neoinstitucionális szintézis vagy a növekedési elmélet új iskolája, amelyet elsősorban a Meier és Stiglitz által szerkesztet kötet (2001) képvisel, és amelyet a szerző könyve utolsó bekezdésében idéz. A most ismertett mű tehát, amint ez a kutatás élvonalán járó munka esetében természetes, sok problémára világos és egyértelmű megoldást ad ugyan, de mégis az előttünk álló munkára való utalással fejeződik be.

A szerző ebben a könyvében félreérthetetlenül úgy mutatkozik be, mint a modern közgazdaságtan progresszív irányzatának képviselője. Ez nem jelenti azt, hogy bárhol is ellentétbe kerülne a hagyományos irányzat nyilvánvaló igazságaival. Éppen ellenkezőleg, mindenütt egy olyan új főirány, mainstream szellemét képviseli, amelyhez hasonló több mint fél évszázaddal ezelőtt alakult ki a neoklasszikus és a keynesi nézetek ötvözésével. Ugyanilyen új szintézis kialakítására van szükség napjainkban, a hagyományos megközelítés igazságainak megtartásával, kiegészítve ezeket a neoinstitucionális iskola és az új fejlődéelmélet felismeréseivel. Ez a könyv fontos lépés ebben az irányban, és ezért joggal tarthat igényt nemcsak hazai, hanem külföldi érdeklődésre is.

Egy igazán jelentős munkát kétszer kell elolvasni, egyszer általános tájékozódás, és egyszer - vagy akár, egyes részleteiben, többször is – a részletek alaposabb megismerése céljából. Ez a recenzió azzal, hogy pontosan követte az ismertett munka szerkezetét, és remélhetőleg jól adja vissza legfontosabb mondanivalóit – hogy ez sikerült-e annak megítélésére elsősorban a szerző hivatott –, a figyelem felkeltésén túl elsősorban az első elolvasást akarja megkönnyíteni. A recenzor nem ajánlhat mást, mint a könyv alapos elolvasását. Ugyankor arra kéri a szerzőt, hogy a magyar nyelvű változat elkészítése során adja meg a 4. – 7. fejezetben szereplő fogalmak és események pontosabb leírását, akár egy újabb függelékben. Ennek az ismertetésnek a hiánya megnehezíti a könyv olvasását azok számára, akik nem kellőképpen járatosak az európai intézmények, sőt az ezekben a fejezetekben szereplő nemzetközi pénzügyi intézmények történetében és működésében.

Szakolczai György

A szerző közgazdász, professor emeritus, Általános Vállalkozási Főiskola

Irodalom

Csaba László (1984): Kelet-Európa a világgazdaságban. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, Budapest,

Csaba László (1990): Eastern Europe in the world economy. [A Csaba (1984) átdolgozott és bővített angol nyelvű kiadása.] Cambridge University Press, Cambridge és New York, 1990,

Csaba László (1994): Az összeomlás forgatókönyvei. Figyelő Kiadói Rt., Budapest

Csaba László (1995): The capitalist revolution in Eastern Europe. [A Csaba (1984) angol nyelvű kiadása.] Edward Elgar Publishing Co., Cheltenham and Northampton, 1995,

Csaba László (2002): Transformation as a subject of economic theory. In: Bönker, F., Müller, K és Pickel, A. (eds): Post-communist transformation in the social sciences: cross-disciplinary approaches. Rowman and Littlefield, Boulder, Colorado, U.S.A., az idézett mű a 39-58. lapon.

Csaba László (2005): The new political economy of Emerging Europe. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005, 359 l.

Meier, Gerald és Joseph E. Stiglitz (szerk.) (2001): Frontiers of development economics. The future in perspective. The World bank és Oxford University Press, Washington és New York, 2000. december, x + 575 o.